

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Kód ITMS: 26130130051

číslo zmluvy: OPV/24/2011

Metodicko – pedagogické centrum

Národný projekt

VZDELÁVANÍM PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNÍT

<PaedDr. Zuzana Lenártová>

My Rómovia, kto sme a odkiaľ sme prišli Predsudky a stereotypy

<2013>

Vydavateľ:	Metodicko-pedagogické centrum, Ševčenkova 11, 850 01 Bratislava
Autor UZ:	PaedDr. Zuzana Lenártová
Kontakt na autora UZ:	ZŠ Kluknava, rzskluknava@azet.sk
Názov:	My Rómovia: kto sme a odkiaľ sme prišli, Predsudky a stereotypy
Rok vytvorenia:	<2013>
Oponentský posudok vypracoval:	Marcel Hudák
ISBN 978-80-8052-716-7	

Tento učebný zdroj bol vytvorený z prostriedkov projektu Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov Európskej únie.

Text neprešiel štylistickou ani grafickou úpravou.

Obsah:

Úvod.....	4
Pravlasť Rómov.....	5
Rómska vlajka.....	8
Hra na etnológa.....	10
Rómsky holokaust.....	12
Hádanky.....	14
Je to v nás.....	16
Výskumníci.....	17
Stereotypy.....	18
Cestujeme.....	20
Utečenci.....	22
Kultúrna identita.....	24
Kultúrne rozdiely.....	26
Pútnické miesta.....	29
Trápenie šéfredaktora.....	32
Iné kultúry: Kvíz.....	36
Použitá literatúra.....	40

Úvod

„...Moje vzdelanie ma veľmi dobre pripravilo na to, aby som na svet pozeral z vtácej perspektívy. Naučilo ma, ako jednoducho rozoznať veci, odlíšiť jedno miesto od druhého alebo človeka od človeka. Toto vzdelanie ma však nenaučilo, že hlavný význam takýchto odlišností spočíva v tom, že v podstate žiadny význam nemajú. Neporozumelo faktu, že skutočný život – to čo zostane, keď si spomenuté odlišnosti odmyslíme, je takmer nepochopený vďaka svojej jednoduchosti. A najjednoduchšou skutočnosťou je, že ľudstvo je iba jedno. Je väčšie ako ktorákoľvek z jeho častí, väčšie než samostatnosť vynútená bojom, väčšie než navzájom si odporujúce náboženstvo a poddanstvo alebo hĺbka a farba odlišných kultúr.“

Norman Cousins

Cieľom tejto príručky, je ponúknuť výchovno-vzdelávaciu pomôcku, ktorá môže pomôcť pri výučbe problematiky zameranej na ľudské práva a tiež všetkého, čo s nimi súvisí. Osvojenie si vedomosti a zručnosti, formovanie postojov, ktoré sú dôležité pre posilňovanie ľudskej dôstojnosti, rovnosť, pluralita, zodpovednosť, spravodlivosť... je dlhodobý proces, ktorý sa nikdy nezaobíde bez pomoci dospelých, ktorým na deťoch naozaj záleží. Je úplne jedno, či ide o deti z majoritnej či minoritnej skupiny. Ak chceme, aby mladí ľudia boli schopní premýšľať a prežívať život s presvedčením o správnosti svojich myšlienok, ak chceme, aby vedeli hovoriť o tom, čo si myslia tak, aby im druhí porozumeli, je pred nami ťažká „práca“ budovania vzťahov.

Vytvorila som súbor pracovných listov, ktoré pomôžu učiteľom pri výučbe tohto predmetu. Moja príručka sa skladá z dvoch častí: 1. My Rómovia: kto sme a odkiaľ sme prišli, Predsudky a Stereotypy 2. Ľudské práva

PRAVLASŤ RÓMOV – odkiaľ sme prišli

Meno a priezvisko:

❖ Úloha 1

Napiš do rámčeka, čo vieš alebo si myslíš, že vieš o pravlasti Rómov.

Čo už viem:

❖ Úloha 2

Diskutuj o tom, čo si napísal, napísala vo dvojici alebo s celou skupinou.

❖ Úloha 3

Napiš do rámčeka, čo by si chcel, chcela vedieť o tejto téme (vytvor otázky).

Čo chcem vedieť:

❖ Úloha 4

Prečítaj text „O pravlasti Rómov“. Počas čítania ho označuj znakmi podľa týchto pokynov:

✓ týmto znakom označ informácie, ktoré sú pre mňa známe;

✗ týmto znakom označ informácie, ktoré sú pre mňa neznáme;

? týmto znakom označ informácie, ktoré sú pre mňa zaujímavé a chcem o nich vedieť viac.

O pravlasti Rómov

Rómske dejiny sú dejinami vzťahov s majoritou. Rómovia nemali vlastné územie, nemali vlastných panovníkov, nevedeli vojny. Ich život závisel od vzťahu k okolitému obyvateľstvu, od názorov majority na to, ako by malo vyzeráť ich začlenenie do spoločnosti. Odkiaľ pochádzajú Rómovia? Kedy prišli do Európy? Ako sa dajú zdokumentovať ich najstaršie dejiny? Putovanie Rómov z ich pravlasti na územie Európy trvalo niekoľko storočí, pravdepodobne každá generácia sa „posunula“ o priestor, ktorý potrebovala k životu. O pôvode Rómov dodnes kolujú rôzne mýty. Dlho sa tvrdilo, že Rómovia pochádzajú z Egypta. Avšak už koncom 18. storočia sa na základe komparatívnej lingvistiky preukázalo, že pravlastou Rómov je indický subkontinent. Širšie výskumy ukázali, že patrili k chudobnej skupine obyvateľstva, ktorá žila kočovným spôsobom: živobytie si zaobstarávali kováčstvom, spracúvaním kože, hliny, dreva a prútia (výrobou metiel a košíkov), chovom a predajom koní, alebo ostatných zabávali hudbou a tancom. Vedci sa domnievajú, že v Indii patrili ku skupine (kaste) Dómov, ktorí tam žijú dodnes. V priebehu 9. a 10. storočia opúšťali predkovia dnešných Rómov a Rómiek Indiu a v jednotlivých skupinách putovali cez Perziu, Arménsko a Malú Áziu na európsky kontinent. O dôvodoch zatiaľ existujú iba hypotézy, migračné vlny mohli súvisieť s potrebou hľadať a rozširovať okruh záujemcov o ich výrobky a služby, podnetom mohlo byť i hľadanie lepšieho živobytia v oblastiach, ktoré majú priaznivejšie klimatické podmienky. Dôvody však mohli byť aj vonkajšie, expanzia iných kmeňov do Indie (napr. mongolských či arabských v 6. – 7. storočí). Po prechode cez Perzskú ríšu sa predkovia Rómiek a Rómov istý čas zdržali v Arménsku. Početnejšia časť prechádzala Malou Áziou do dnešného Grécka. Menšia časť pokračovala cez dnešnú Sýriu (tam sa dodnes označujú termínom Dómovia) a cez Sinajský polostrov na africký kontinent. Pomenovania Rómov I Keď predkovia dnešných Rómiek a Rómov prechádzali v 12. a 13. storočí cez Európu, predstavovali sa ako kniežatá z Malého Egypta. Preto ich začali označovať ako „egyptský ľud“, „Egyptania“. Tento domnelý pôvod sa stal základom pomenovaní Ejiptos, Gyphoi (po grécky), Egyptianos, dnes Gitanos (po španielsky), Efyptenarin, Gyptenaers (po holandsky), Egyptians, dnes Gypsies (po anglicky). Maďarčina používala označenie Pháraonépe (faraónov ľud), v oblasti severovýchodného Slovenska ich dodnes hanlivo nazývajú „farahúni“. Skutočnosť, prečo sa putujúci Rómovia predstavovali ako „kniežatá z Malého Egypta“, hoci vieme, že pochádzali z Indie, má zaujímavé vysvetlenie: viacerí cestovatelia už v 15. storočí upozornili na veľké rómske osídlenie, ktoré sa nachádzalo v blízkosti mesta Méthoné na gréckom Peloponéze, na území zvanom „Malý Egypt“. Je možné, že práve v tejto oblasti sa mnohé rómske skupiny istý čas zdržali, kým sa pobrali na ďalšiu cestu do európskeho vnútrozemia. Nasvedčuje tomu i skutočnosť, že rómčina, ktorá má svoj základ v indických jazykoch, obsahuje viaceré slová prevzaté z gréčtiny. K odhaleniu pôvodu Rómov prispelo zistenie kalvínskeho kňaza Štefana Váliho z okolia Komárna. V druhej polovici 18. storočia študoval v holandskom meste Leiden, tam sa zoznámil s tromi indickými študentmi. Ich jazyk mu nápadne pripomínal rómčinu z jeho rodného kraja. Zapísal si teda tisíc indických slov, aj s ich významom, a keď sa vrátil domov a prečítal ich miestnym Rómom, tí väčšinu z nich vedeli správne preložiť. To podnietilo záujem mnohých jazykovedcov, ktorí na základe rozboru rómskeho jazyka a jeho porovnania s vývojom indických jazykov zistili, že predkovia Rómov pochádzajú z Indie.

Nie je potrebné označovať každý riadok alebo každú myšlienku, ktorá je v texte. Znak by mal odrážať vzťah k vybranej informácii vo všeobecnosti.

❖ **Úloha 5**

Napiš do rámčeka, čo si sa naučil, naučila o pravlasti Rómov.

Čo som sa naučil:

❖ **Úloha 6**

Čo ešte chcem vedieť:

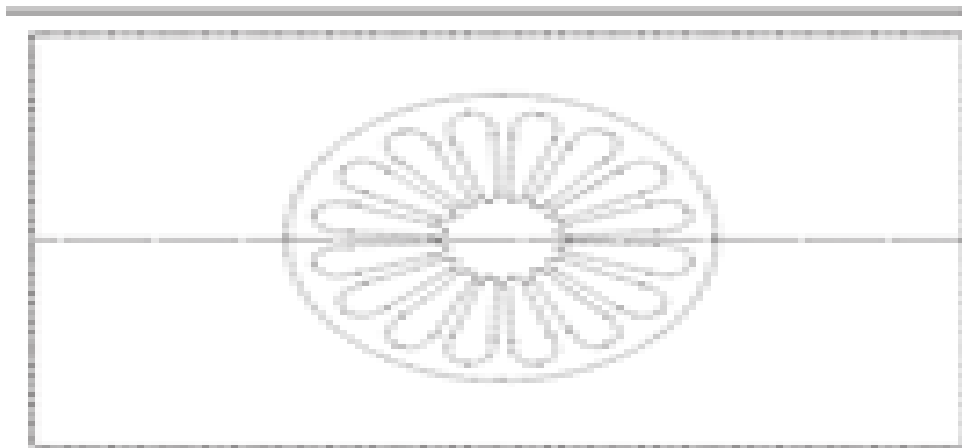
Ako získam nové informácie:

RÓMSKA VLAJKA

Meno a priezvisko:

❖ Úloha č. 1

Prečítaj si potichu text „Rómska vlajka“. Podľa textu dokresli a vyfarbi obrázok. Rómska vlajka pozostáva z dvoch pruhov – spodného zeleného, symbolizujúceho prírodu a horného modrého, predstavujúceho oblohu. V strede sa nachádza červené vozové koleso so šiestnástimi špicami. Keďže také isté koleso je aj na štátnej vlajke Indie, Rómovia sa týmto spôsobom prihlásili ku krajine, z ktorej ich predkovia odišli pred tisícročím.

❖ Úloha 2

Vypracuj päťveršovú báseň.

1. riadok: Vymysli jednoslovný nadpis textu. **2. riadok:** Napíš dve prídavné mená (Aká je vlajka?). **3. riadok:** Prirad' k slovnému spojeniu „rómska vlajka“ tri slovesá. **4. riadok:** Vytvor peknú vetu zo štyroch slov. **5. riadok:** Napíš synonymum k slovu „vlajka“.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

❖ Úloha 3

Vytvor k textu otázky:

❖ Úloha 5

Vyhľadaj, ktoré časti tela majú všetci ľudia na svete, či sú to: Belosi, Černosi, Indiáni, Rómovia, Japonci či Číňania.

N	T	E	M	E	N	O	A	Y	S	A	L	V	D	U	Š	I	K	R	K
O	O	Č	I	B	S	O	N	R	Č	L	E	N	O	K	Ý	Ň	A	L	D
O	K	T	Ý	L	CH	S	T	U	P	A	J	A	O	N	E	L	O	K	Z
L	H	R	U	D	N	Í	K	Ý	A	K	U	R	O	CH	U	R	B	CH	!

Z písmen, ktoré zostali doplň odpoveď na otázku:

Ako máme správne deliť ľudí?

		*						*		*					!
--	--	---	--	--	--	--	--	---	--	---	--	--	--	--	---

HRA NA ETNOLÓGA

❖ Úloha 1

Na základe obrázku sa pokús napísať správu etnológa. Inštrukcie na napísanie správy:

Začni popisom fotografie.

- Čo vidíš?
- Ako vyzerajú zobrazení ľudia?
- Ako vyzerajú ich príbytky?

--

❖ Úloha 2

Použi fantáziu a pokús sa opísať:

- čo títo ľudia robia, čím sa živia
- aká početná je ich rodina a ako fungujú príbuzenské vzťahy
- aké je náboženstvo týchto ľudí, ich postoj k prírode, k vesmíru, k ľuďom vo svojom okolí
- aký je ich hodnotový systém, chápanie krásy, pravdy, spravodlivosti
- aké sú ich hygienické a stravovacie návyky
- na záver pripoj krátke porovnanie kultúry, ktorú si popísal, popísala, s vlastnou kultúrou.

Správa etnológa:

❖ Úloha 3

Napiš do rámčeka čo si sa počas cvičenia a diskusie naučil, naučila a čo sa chceš o téme ešte dozvedieť.

Čo som sa naučila:

Čo ešte chcem vedieť:

RÓMSKY HOLOKAUST

Meno a priezvisko:

❖ Úloha 1

Čítaj postupne výroky v tabuľke. V stĺpci Ja napíš áno, ak súhlasíš s tvrdením, a nie, ak s tvrdením nesúhlasíš.

Výrok	Ja	Text
Odhaduje sa, že počas druhej svetovej vojny zahynulo sto tisíc európskych Rómov.		
2. august si európski Rómovia pripomínajú ako Pamätný deň rómskeho holokaustu.		
Jedným z opatrení slovenského štátu, ktoré boli namierené proti Rómom, bolo zakladanie táborov perzekučného charakteru.		
Perzekúcia slovenských Rómov dosiahla svoj vrchol v rokoch 1944 - 1945.		

❖ Úloha 2

Prečítaj si text: *V nacistickej Tretej ríši*

Najsmutnejšou kapitolou novodobých rómskych dejín je obdobie druhej svetovej vojny. Takzvané Norimberské rasové zákony o ríšskom občianstve a ochrane nemeckej krvi vydané v roku 1935 a na ne nadväzujúce vyhlášky klasifikovali Cigánov – podobne ako Židov, černocho, telesne a mentálne postihnutých – ako „element zabráňujúci čistote rasy“, čo v nacistickom Nemecku viedlo k hromadnému vyvražďovaniu týchto skupín

obyvateľstva. Na území nacistickej Tretej ríše boli zriadené pracovné a zberné tábory, do ktorých boli internovaní aj Rómovia. Odtiaľto potom odchádzali transporty do vyhladzovacích koncentračných táborov, najmä do Osvienčimu. Odhaduje sa, že počas druhej svetovej vojny zahynulo 300 000 európskych Rómov. Vojnový slovenský štát, ktorý vznikol v roku 1939 po rozpade Československa, v mnohom napodobňoval diskriminačné rasové zákony nacistického Nemecka. Na základe branného zákona z roku 1940 boli Rómovia spolu so Židmi zbavení možnosti stať sa príslušníkmi

brannej moci. Aktívnu vojenskú službu potom vykonávali v špeciálne zriadenom VI. Práporce Pracovného zboru Ministerstva národnej obrany, boli nasadzovaní na zemné a pomocné stavebné práce. V apríli 1941 vydalo Ministerstvo vnútra vyhlášku „o úprave niektorých pomerov Cigánov“. Olašským Rómom sa zakazovalo kočovanie. Usadlí Rómovia boli povinní odstrániť svoje obydlia z blízkosti štátnych alebo verejných ciest. Rómovia nesmeli cestovať verejnými dopravnými prostriedkami, mali obmedzený vstup na verejné miesta, do miest a obcí smeli vstupovať len vo vymedzené dni a hodiny. Pri plnení diskriminačných opatrení proti Rómom boli za vojnového slovenského štátu mimoriadne aktívni príslušníci polovojenskej organizácie – Hlinkovej gardy. Platná legislatíva umožňovala gardistom uplatňovať voči Rómom rôzne formy priamej fyzickej agresie. Jedným z opatrení slovenského štátu, ktoré boli namierené proti Rómom, bolo zakladanie táborov perzekučného charakteru. Spočiatku to boli tzv. *pracovné útvary*, do ktorých boli umiestňovaní najmä mladí rómski muži. Boli zneužívaní na najťažšie manuálne práce pri stavbách priehrad, ciest a železničných tratí. Prvé pracovné útvary vznikali už v roku 1941. Nachádzali sa v Očovej,

Moste na Ostrove a horárni Trnava. Medzi najväčšie patrili pracovný útvar v Dubnici nad Váhom (1942 – 1944) a pracovné útvary na východe Slovenska (1942 – 1943). Všetky nariadenia okliešňujúce občianske práva Rómov v rokoch 1939 – 1945 značne narušili krehký vzťah medzi majoritou a rómskym obyvateľstvom. Odobratím živností (odvoz a spracovanie odpadu, obchodovanie so zvieratami, najmä s koňmi) stratili Rómovia šancu na dôstojný spôsob získania obživy, boli vylúčení z hospodárskeho života a postavení na úroveň asociálov. Jedným z najzávažnejších zásahov do fungovania lokálnych komunít bolo i odstránenie tzv. rómskych osád od verejných komunikácií, čo v praxi znamenalo, že obydlia Rómov boli presunuté niekoľko kilometrov od obce. Krehké kontakty Rómov s majoritou boli narušené, stratila sa možnosť príležitostného zamestnávania, došlo napríklad aj k likvidácii kmotrovstva medzi nerómskym gazdom a rómskou rodinou, ktoré dovtedy plnilo dôležitú spoločenskú rolu. Ak aj Rómovia po skončení vojny preniesli svoje obydlia bližšie k dedinám, nie vždy sa podarilo nadviazať kontakt s majoritou, nie vždy ich do dediny pustili; ich izolácia sa prehlbovala. Mnohé dnešné osady sú výsledkom vojnovej segregácie.

❖ Úloha 3

Porovnaj svoje tvrdenia s informáciami v texte a vyplň stĺpec Text v úlohe č.1

HÁDANKY

1. _____? Letí, letí, krídel nemá, leží, leží, chrbát nemá, pierko je nad neho ťažšie a cez stromy padá krásne.	8. _____? Mám brata, čo lieta – krídla nemá, sedí – zadok nemá, leží – chrbát nemá, kúše – zuby nemá.
2. _____? Metiem, metiem – nevymetiem	9. _____? Mám takú sestru,

nesiem, nesiem – nevynesiem, až čas príde, samo vyjde.	keď ju režem, sama plačem
3. _____? Radi ho máme, a predsa sa na neho mračíme.	10. _____? Čierna matka, biely syn.
4. _____? Sedí panna v kričku, v deväťoro ručníčku, a tým, kto ju vyzlečú, slzy z očí potečú.	11. _____? Ruky nemá – bije, krídla nemá – lieta.
5. _____? Po hore chodilo, nešuchlo, po vode chodilo, nečľuplo.	12. _____? Príde k tebe oknom, a nemôžeš ho vyhodiť.
6. _____? Samo do jamy vlezie, a keby prišlo tisíc koní, nevytiahnu ho, až to samo vylezie	13. _____? Chodí s tebou, nikdy ťa neopustí, voda ho neutopí, a dušu nemá.
7. _____? Mosadzné zviera v kamennom chlieve, keď sa zasmieje, počut' ho na štyri kilometre.	14. _____? Mám takého brata, bez nôh behá, bez pusy píska.

1. *V jednom červenom domčeku tridsať dva bielych
korálok.....*
2. *Keď nebije – umiera.....*
3. *Mám brata, ktorý má len jednu nohu a stále len jeden klobúk
nosí.....*
4. *Ide cez vodu, mokrý nie je.....*

5. Čo robíme všetci naraz ?.....
6. Čo urobí každé dieťa, keď sa narodí ?.....
7. Dve sestry, všetko vidia, len jedna druhú nie.....
8. Mám dcérušku, ktorá vlastné mäso pojedá.....
9. Akých rýb je vo vode najviac ?.....
10. Na hlave má kameň, v puse prst.....
11. Mám takého brata, keď ho biješ – žije, keď nebiješ – mŕtvy je.....
12. Kto chodí hlavou dolu ?.....
13. Je ti ľahko, keď je ťažká, je ti ťažko, keď je ľahká.....
14. Mám brata, ktorý dva týždne rastie a dva týždne sa zmenšuje.....

JE TO V NÁS

❖ Úloha 1

Napište ku každej osobe 5 slov, ktoré Vás napadnú. O slovách veľmi nerozmýšľajte, napíšte čo vás napadne.

Muž
Žena

Arab
Bezdomovkyňa
Dôchodca
Černoška
Puberták
Lesba
Rodič
Kresťan
Rómka
Maďarka
Žid
Vietnamka

VÝSKUMNÍCI

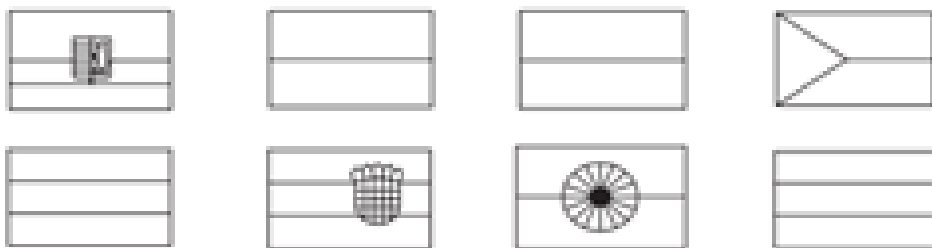
Meno a priezvisko:

Zoznam slov k úlohe č. 1

Devět, дев'ять, pomidor, Kamel, šukar, мила, teve, (neexistuje), hezký, верблюд,
 SchriΣ schuhe, deva, diviať, paradicsom, (neexistuje), t'ava, schön, wielbłąd, klizaljke, ochto,

Tomate, lyžwy, rajčica, velbloud, šumnyj, korčuľi, neun, ковзани, szép, brusle, помідор, devet, ľadny, korcsolya, (neexistuje), paradajka, kilenc, lijepi, rejče, dziewięć

Obrázky k úlohe č. 2

Zoznam úloh pre výskumné tímy:

1. Nájdite v zozname slov uvedenom vyššie preklady týchto slov v jazyku vám pridelenej menšiny. Naučte sa ich všetci naspamäť. devät', paradajka, korčule, ľava, pekný
2. Vyberte z obrázkov vyššie typickú vlajku pre túto menšinu a vyfarbte ju.
3. Zistite, približne koľko teraz žije na Slovensku ľudí, ktorí sa hlásia k vašej menšine:
4. Stručne popíšte, aké majú členky a členovia vašej skupiny skúsenosti s touto menšinou?
5. Čo si myslíte, ako ľudia na Slovensku vnímajú túto menšinu?
6. Čo si myslíte, ako sa táto menšina na Slovensku cíti , čo jej tu vyhovuje, a čo jej možno chýba?

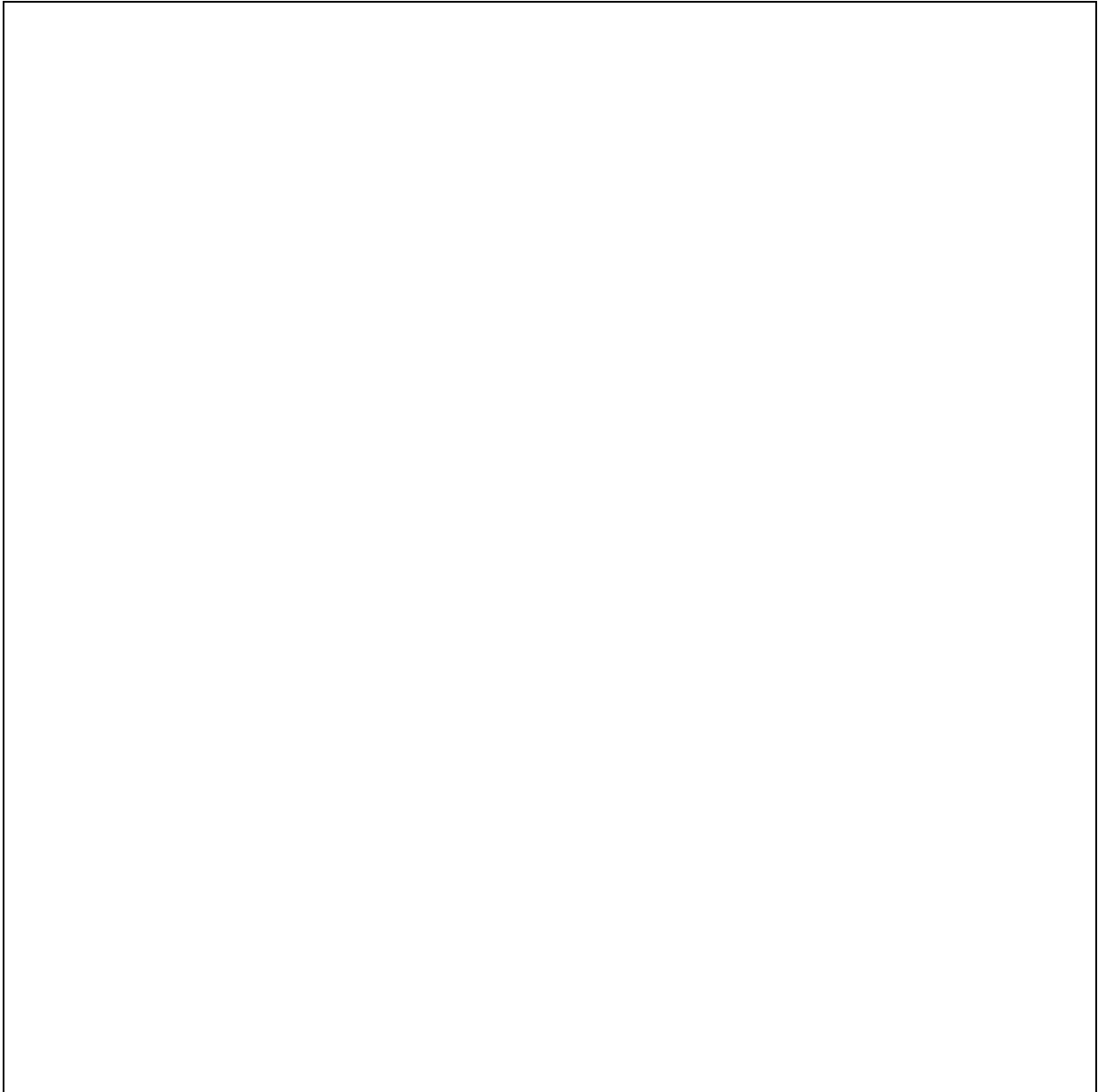
STEREOTYPY

❖ Úloha 1

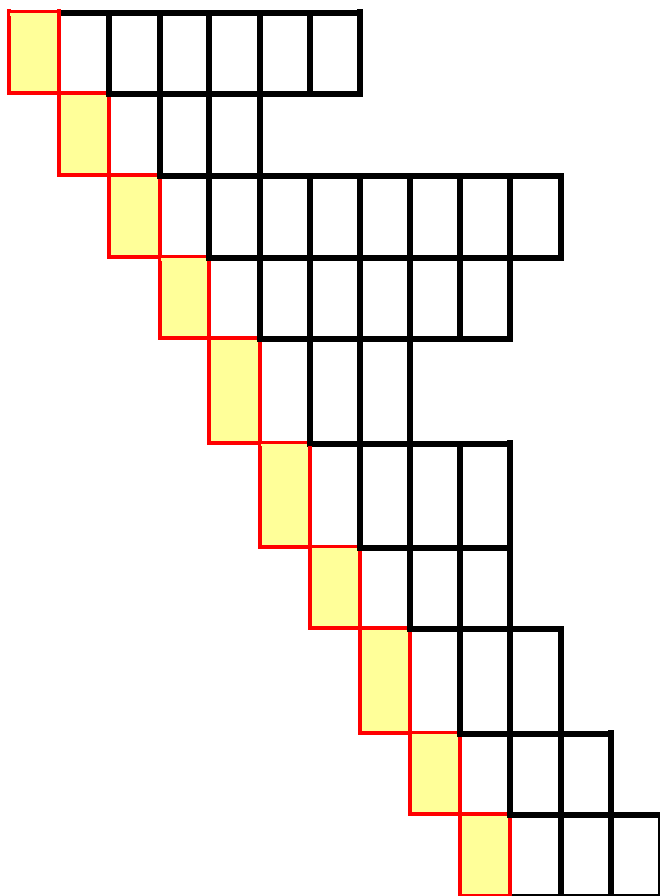
Vytvor príbeh. Použi v ňom tento zoznam slov:

- sused, diplom, hlúpy, krádež, grafit , polícia, emo, krásny, blond, park, darček, výstrel, punker, potraviny, hip-hop, skinhead, skejt'ák, výhra, odvážny, kostol, rodičia, cena, vďaka.

Príbeh:

Zadanie

1. auto pre chorých
2. 2. nádoba na kúpanie
3. elektrárne vyrábajú ...
4. jazdí po poliach
5. kyslíková vrstva v ovzduší
6. pohonná látka do automobilov
7. jeden hektár má 100 ...
8. najchladnejšie ročné obdobie
9. rozprávková bytosť
10. vodný živočích

CESTUJEME

❖ Úloha 1

Prezri si obrázky a napíš, čo na nich vidíš:

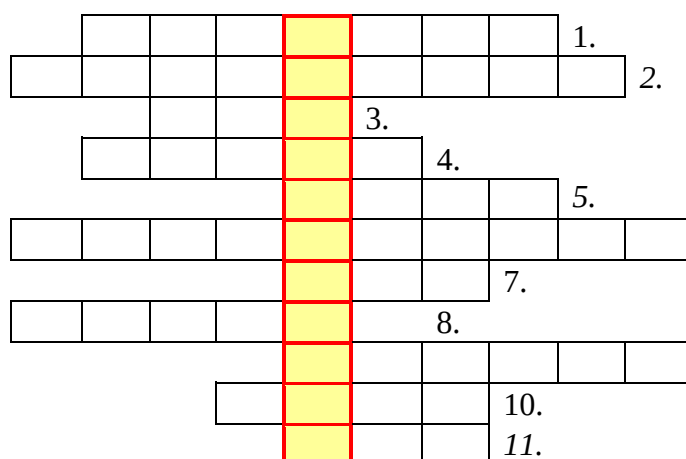

Predstav si, že cestuješ s týmito ľuďmi vo vlaku (vojak, černochoch, rockerka, bezdomovec, študentka, rómky) Vašou úlohou bude vymyslieť podľa zvykov, stereotypov a dojmov na prvý pohľad o týchto spolucestujúcich príbeh: čo sú zač, odkiaľ pochádzajú, aký sú atď

❖ **Úloha 2 Odpovedz na otázky:**

1. Vedľa koho by ste si sadli a prečo?
2. Vedľa koho by ste mali pocit bezpečia a naopak?
3. Ktorá charakteristika cestujúcich mala vplyv na Váš výber?
4. Ako sa prvý dojem zhodoval so skutočnosťou a pod?

Zadanie

- 1.Štvrtý deň v týždni
2. Najbližšie a najnavštevovanejšie more Slovákov
- 3.Domáce zviera
- 4.Meno v kalendári 5. júla
- 5.Ročné obdobie, v ktorom radi vhodíme do hôr
- 6.Školský predmet, v ktorom pracujeme s číslami
- 7.Sluchový orgán
- 8Odčítanie
- 9.Symbol Ligy proti rakovine
- 10.Strom – symbol Slovanov
- 11.Ženské meno 24.12.

UTEČENCI

❖ Úloha 1

Prečítaj si tento príbeh:

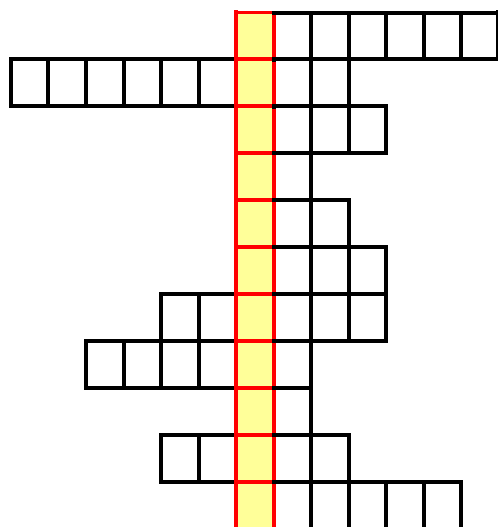
Gabriela Eriquezová, detský utečenec z Chile, žije v Kanade
Bolo mi práve 11 rokov, keď sme opustili Chile. Odchádzali sme 11. Januára 1974. Pamätám si ten deň. Všetci boli napätí a po prvýkrát som počula vybuchovať bomby, utekať a kričať ľudí. Počula som vojakov prechádzať okolo, vedela som, že v našej štvrti, kde som sa vždy cítila úplne bezpečne, sa dialo niečo hrozného. Rodičia mi stále hovorili „Nikomu neotváraj dvere!“, Nepozerať sa v noci z okna! Jedného dňa okolo ôsmej večer prišiel do našej ulice obrovský tank. Vojaci začali prehľadávať dom po dome. Nieкого hľadali, prišli k nám a pýtali sa matky, kde je otec? Mama stále hovorila, že to nevie! Vojak predstieral, že je veľmi ľudský, ale mal zlú tvár. Vzali ma do jednej izby, brata do druhej a sestru do tretej izby. Stále sa ma pýtali, kde je náš otec? Vojaci odišli. Prešiel jeden dlhý mesiac a mama nám stále hovorila, že Váš otec sa ukrýva. Nebojte sa! Otca som od tej doby, čo sa začal ukrývať videla len raz, museli sme byť opatrní a nedať na sebe nič vedieť. Išli sme na letisko, prešli sme kontrolou a vojaci na nás boli veľmi hrubí. Potom sme čakali a čakali, ale otec neprišiel. Po dlhej chvíli som ho uvidela. Leteli sme vojenským lietadlom, všetci začali plakať, pretože na dlhú dobu neuvidia svoju krajinu. Keď sme sa dostali do Mexika, bolo tam horúco a nesmeli sme opustiť lietadlo. Potom sme prišli do Kanady a tam bola veľmi veľká mrazivá zima. Museli sme prejsť colnou a zdravotnou kontrolou. Dali nám teplé oblečenie a vzali nás do hotela. V Chile sme mali všetko, tu sme museli skoro žobrať. Nechcela som sa učiť jazyk, angličtina mi bola na nič. Dúfala som, že sa vrátim domov. Potom môj otec ochorel a zomrel. Bola to moja najhoršia nočná mora.

❖ Úloha 2

Do prvých troch častí postupne napíšte a zhrňte skúseností dieťaťa z príbehu. Do štvrtej časti napíšte, ako by ste mohli ovplyvniť situáciu v domovskej krajine utečenca, aby rodičia s deťmi neboli nútení utekať. Ďalej uvažujte, ako by ste mohli zlepšiť životné podmienky a postavenie konkrétnych detí, ktoré sa pokúšajú zapojiť do života v novej krajine.

Príčiny:	Nebezpečie:	Utrpenie:	Čo môžeme urobiť my:

Zadanie

1. hádžeme do nej poštu
2. egyptská kráľovná
3. malý Oto
4. chemická značka olova
5. hlavné mesto Talianska
6. ženské meno
7. lesný muž
8. detská radosť
9. chemická značka zinku
10. pije krv
11. byť v niečom dokonalý

KULTÚRNA IDENTITA

❖ Úloha 1

Prečítajte si tento text:

Sinuhet

Išiel som peši a na nosidlá na pleciach otrokov som mohol iba spomínať. Sandále z hrubej kože ma omínali, šat z hrubého ľanového plátna mi odieral plec, na hlave ma tlačila nezvyčajne ťažká a hrubá prikrývka. Jedol som jačmenné posúchy, upečené večer a na druhý deň už tvrdé, k nim prinajlepšom kúštik cibule. Pil som vlažnú vodu a ináč mlieko od kráv, dakedy aj od kôz alebo od oslíc. Bolo to jednotvárne ako vyprahnutá step, po ktorej sme putovali, bolo to únavné ako ťahanie pieskových saní.

Stále to však bolo lepšie ako padnúť za obeť sekere alebo dýke sprisahancov. Takisto spoločnosť týchto úbohých beduínov bola pre mňa lepšia ako osamelosť v prvých dňoch úteku. Náčelník mi preukazoval pozornosť a úctu. Nechal ma ísť po svojej pravej ruke, prvému mi vždy podal jedlo, neodmeriaval mi vodu. Keď po týždňoch cesty, v predvečer splnu, dal zabiť ovcu, venoval mi z nej pečienku, na ktorú mal sám právo. Daroval mi tiež vejár z pštrosích pier, ktorým som odháňal od tváre muchy, čo sprevádzali stádo. Jeho synovia boli stále v mojej blízkosti, aby splnili každé moje želanie. Nijaké som však nemal. So záujmom som pozoroval život mojich nových spoločníkov. Zdatní chlapi šli vpredu, ostatní po stranách stáda. Občas daktori odchádzali, aby ulovili zajaca alebo vtáka; ich luky a šípy neboli však zväčša úspešné. Zato vedeli šikovne používať kamene s ostrou hranou, ktorými odrezávali z oviec vlnu alebo im podrezávali krk. Ženy vedeli stiahnuť kožu zo zabitých zvierat bez toho, aby ju poškodili, takže mohla slúžiť ako mech na vodu. Usilovná a vytrvalá bola aj mládež, ktorá trením dreva o drevo zažihala oheň, čo bola dlhá a namáhavá práca. Mladší sa správali úctivo k starším a všetci rozprávali málo. Nikto z tých ľudí netúžil vlastniť kamenný dom, ani záhradu s tónistými stromami a voňavými kvetmi, s jazierkom uprostred. Nikto z nich sa nestaral o to, aby si včas postavil hrobku. Nemali posvätné zvieratá, ani nestavali chrámy. Klaňali sa len osamelým balvanom a slnku. Najväčšmi ma však udivovalo, že netúžili žiť pod blahodarným žezlom egyptského kráľa. Radšej sa potulovali so svojou biedou po stepi.

❖ Úloha 2

Podčiarknite tieto slová v texte:

Spomínať, omínali ma, nezvyčajne ťažká, jednotvárne, so záujmom, život, vedeli, netúžil, nestaral, nemali, nestavali, udivovalo, radšej.

❖ Úloha 3

Nájdite súvislosti medzi slovami z úlohy 2 a napíšte tie z nich, ktoré hovoria o Sinhuetovom vnímaní cudzej kultúry.

❖ Úloha 4

Ako sa Váš život odlišuje od života ľudí v inej krajine – uvažujte o obliekaní, trávení dňa, alebo voľného času.

❖ Úloha 5

Pozorne si pozri obrázky a napíš 5 znakov, čo je typické pre ich kultúru:

KULTÚRNE ROZDIELY

❖ Úloha 1

Porozmýšľajte a napíšte o podobnostiach a odlišnostiach krajín, odpovedzte na otázky:

- V čom je prínos toho, keď sú krajiny podobné a v čom toho, keď sú odlišné?
- Ktoré krajiny považujete za veľmi odlišné od Slovenska a prečo?
- Chodíte radi do krajín, ktoré sú kultúrou odlišné od Slovenska? Prečo áno a prečo nie?
- Vedeli by ste si predstaviť svoj život aj v inej krajine ako je Slovensko? Ak áno, tak v ktorej a prečo?
- Čo znamená pojem „multikulturalizmus“ a „interkultúrny dialóg“? Myslíte si, že slovenskú spoločnosť možno nazvať multikultúrnou? Prečo áno/nie?
- Aké krajiny sú typicky multikultúrne? Darí sa v nich podľa vás interkultúrnemu dialógu? Prečo áno/nie?

❖ Úloha 2

Vyfarbite vlajky podľa popisu, ktorý vodorovné pruhy vždy udáva v poradí zhora a zvislé pruhy v poradí zľava doprava. Zistite, ktorým štátom tieto vlajky patria (môžete využiť pripravený atlas). Potom k daným vlajkám zostrojte podľa opisu prislúchajúci kruhový diagram, ktorý bude znázorňovať jednotlivé zastúpenie farieb na vlajke.

- a. Obdĺžnik s rozmermi strán v pomere 5:8 je rozdelený na dva rovnaké vodorovné pásy, biely a červený.

- b. Štátna vlajka sa skladá z horného bieleho a dolného červeného pruhu. Medzi nimi je vsunutý modrý žrdový klin do polovice dĺžky vlajky. Pomer šírky a dĺžky vlajky je 2:3.

- c. Vlajka má tri vodorovné pruhy v pomere 1:2:1 vo farbách červenej, tmavomodrej a červenej. Uprostred širšieho modrého pruhu je biele kruhové pole o priemere rovnom tretine šírky vlajky (zároveň sú to dve tretiny šírky modrého pruhu). Pomer šírky a dĺžky vlajky je 2:3 (kruh tvorí približne 3/25 plochy vlajky).

❖ Úloha 3

Vyfarbite vlajky podľa popisu, ktorý vodorovné pruhy vždy udáva v poradí zhora a zvislé pruhy v poradí zľava doprava. Zistite, ktorým štátom tieto vlajky patria (môžete využiť pripravený atlas). Potom k daným vlajkám zostrojte podľa opisu prislúchajúci kruhový diagram, ktorý bude znázorňovať jednotlivé zastúpenie farieb na vlajke.

- a. Vlajka je trikolóra s pruhom červeným, bielym, modrým, bielym a červeným v pomere 1:1:2:1:1. Pomer šírky a dĺžky vlajky je 2:3.

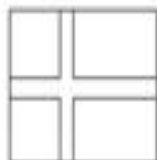
- b. Vlajka pozostáva z veľkého červeného kruhu na bielom podklade. Pomer šírky a dĺžky vlajky je 7:10 a priemer kruhu zaberá 3/5 výšky bieleho obdĺžnika (červený kruh tvorí približne jednu pätinu plochy vlajky).

- c. Farby vlajky sú zoradené do troch (rovnako širokých) vodorovných pruhov – zeleného, bieleho a červeného. Pri žrdi je čierny rovnoramenný lichobežník, ktorého výška siaha do jednej štvrtiny dĺžky vlajky. Pomer šírky a dĺžky vlajky je 1:2.

❖ Úloha 4

Vyfarbíte vlajky podľa popisu, ktorý vodorovné pruhy vždy udáva v poradí zhora a zvislé pruhy v poradí zľava doprava. Zistíte, ktorým štátom tieto vlajky patria (môžete využiť pripravený atlas). Potom k daným vlajkám zostrojíte podľa opisu prislúchajúci kruhový diagram, ktorý bude znázorňovať jednotlivé zastúpenie farieb na vlajke.

- a. Vlajka je červená s bielym Škandinávskym krížom, ktorý šírku vlajky delí v pomere 3: 1: 3 a dĺžku vlajky v pomere 3: 1: 5,25.

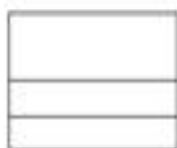
- b. Vlajka má tri rovnako veľké zvislé pruhy - zelený, žltý a červený. Pomer šírky a dĺžky vlajky je 2:3.

- c. Vlajka je uhlopriečne rozdelená žltým pruhom idúcim z ľavého dolného rohu do pravého horného rohu na dva zhodné trojuholníky, horný je zelený, dolný je červený. Šírka žltého pruhu predstavuje jednu tretinu dĺžky vlajky. Pomer šírky a dĺžky vlajky je 2:3.

❖ Úloha 5

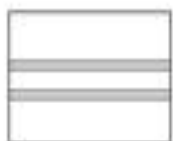
Vyfarbíte vlajky podľa popisu, ktorý vodorovné pruhy vždy udáva v poradí zhora a zvislé pruhy v poradí zľava doprava. Zistíte, ktorým štátom tieto vlajky patria (môžete využiť pripravený atlas). Potom k daným vlajkám zostrojíte podľa opisu prislúchajúci kruhový diagram, ktorý bude znázorňovať jednotlivé zastúpenie farieb na vlajke.

- a. Vlajka má tri vodorovné pruhy v pomere 2:1:1 – žltý, modrý a červený, pričom žltá farba zaberá celú hornú polovicu listu. Pomer šírky a dĺžky vlajky je 2:3.

- b. Vlajka má tri rovnaké zvislé pruhy - zelený, biely a zelený. Pomer šírky a dĺžky vlajky je 1:2.

- c. Vlajka je svetlomodrá, s bielo-čierno-bielym horizontálnym pruhom uprostred. Pruhy sú v pomere 9:1:4:1:9. Pomer šírky a dĺžky vlajky je 2:3.

PÚTNICKÉ MIESTA

❖ Úloha 1

1. V tabuľke na konci tohto pracovného listu nájdite číselný údaj, ktorý sa nachádza na vašej kartičke a napíšte pod neho písmeno, ktoré je pri tomto číselnom údaji.
2. Nájdite na mape č.1 pútnické miesto náboženstva, ktoré máte na kartičke.
3. Zistite jeho vzdušnú vzdialenosť z Bratislavy v cm.
4. Pomocou mierky mapy, ktorá je 1:43 500 000, vypočítajte skutočnú vzdušnú vzdialenosť.
5. Ako dlho by ste sedeli v lietadle letiacom rýchlosťou 1014 km/h, ak by ste chceli preletieť túto vzdialenosť? (Vypočítaný čas správne zaokrúhli na desatiny hodiny.)
6. Nájdite na mape Slovenska (mapa č.2) pútnické miesto z dolnej časti kartičky.
7. Koľko dní by ste putovali peši z Bratislavy na toto miesto, ak by ste kráčali 10 hodín denne?
8. Mierka tejto mapy je 1:2 000 000. Chodec sa pohybuje rýchlosťou najviac 5 km/h. (Ak je vaše pútnické miesto v Bratislave, počítajte so začiatkom púte v Košiciach).
9. V tabuľke na konci tohto pracovného listu nájdite vypočítanú vzdialenosť slovenského mesta, ktoré je pútnickým miestom slovenských veriacich (zaokrúhlenú na desiatky) a dopíšte pod toto číslo písmeno z kartičky.

KAŽDÝ MÁ PRÁVO NA SLOBODU MYSLÉNIA, SVEDOMIA A NÁBOŽENSKÉHO VIEROVYZNANIA

1,5mil	280	900mil	300-500mil	3,5mil	15mil	1,3mil	320	60	360			380	
										E			A

KREŠŤANSTVO

- je najrozšírenejším náboženstvom na svete
- je rozšírené najmä v Európe, Austrálii, Amerike
- má 1,5 miliardy stúpencov (R)
- je založené na učení Ježiša Krista
- kresťania sa delia na katolíkov, ortodoxných kresťanov a protestantov
- katolícka cirkev je najrozšírenejšia
- pútnické miesto – **Máriapócs** (Maďarsko)

pútnické miesto slovenských židov je Mauzóleum Chabama Sófera v **Bratislave** (U)

BUDHIZMUS

- je jedno z najrozšírenejších náboženstiev na svete
- rozšírené najmä v Číne, Japonsku, Mongolsku...
- vyznáva ho 300–500 miliónov ľudí (P)
- jeho základ vytvoril Buddha Šakjámuni
- pútnické miesto – **Bhaktapur** (Nepál)

pútnické miesto slovenských rímskokatolíkov je aj **Šašbín Sbráže** (J)

ISLAM

- je najmladšie monoteistické náboženstvo
- je rozšírený najmä v západnej Ázii, na Strednom východe a v Severnej Afrike
- má 1,3 miliárd stúpencov (T)
- zakladateľ islamu bol prorok Mohamed
- vyznavač islamu sa nazýva moslim
- pútnické miesto – **Mekka**, Medina (Saudská Arábia)

pútnické miesto slovenských grekokatolíkov je **Monasbyr** v **Krásnom Brode** (S)

HINDUIZMUS

- je tretie najrozšírenejšie náboženstvo
- je rozšírený najmä v Indii, Nepále, ale aj Spojenom kráľovstve a USA
- má 900 miliónov prívržencov (Š)
- uctievali veľké množstvo rôznych božstiev
- pútnické miesto – **Varanásí** (India)

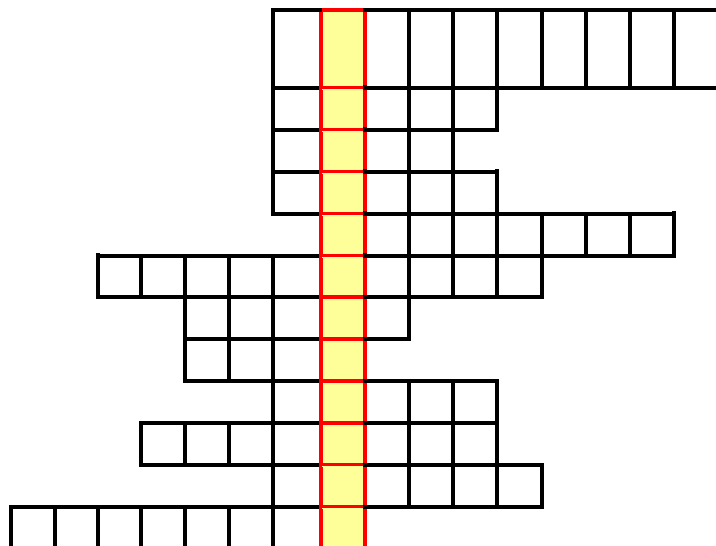
pútnické miesto slovenských grekokatolíkov je **Šášová** (M) a **Monasbyr** v **Krásnom Brode**

JUDAIZMUS

- je jedno z najstarších náboženstiev
- identifikuje sa s ním 15 miliónov ľudí veriacich v jediného boha (K)
- v Izraeli žije z týchto veriacich 3,5 milióna Židov (E)
- jeho prívrženci sa považujú za príslušníkov jedného židovského národa
- pútnické miesto – **Jeruzalem** (Izrael)

pútnické miesto slovenských evanjelikov je **Levoča** (E)

Zadanie

1. Človek, ktorý skúma zmeny počasia
2. Ošetruje nám chrup
3. Útvar na oblohe
4. Verná napodobenina
5. Prvý deň v týždni
6. Hlavné mesto Slovenska
7. Najbližšia hviezda k Zemi
8. Vrchná vrstva zemskej kôry
9. Poručník dietťaťa
10. Sú v ňom zapísané všetky dni v r
11. Má meniny 27.augusta
12. Žiaci sa z nej učia

TRÁPENIE ŠEFRÉDAKTORA

❖ Úloha 1

Predstavte si, že ste šéfredaktorský tím spravodajstva verejnoprávnej televízie. V hlavnom vysielacom čase máte na starosti konečné rozhodnutie o výbere, štruktúre správ, poradí správ, ako aj o spôsobe ako budú vysielané. Máte na starosti spravodajstvo po 18.00 hodine, ktoré síce trvá len 5 minút, ale je vysoko sledované. Je to neľahká úloha, pretože sa snažíte držať princípov objektivity, nestrannosti, informovať o všetkom dôležitom, zabezpečovať právo diváka na informácie, a súčasne rešpektovať hodnoty spoločnosti. Každý deň sa nahromadí viac ako dvojnásobok šotov, ktoré sú pripravené na vysielanie. Každý šot trvá 20 sekúnd. Môžete uviesť 15 dvadsať sekundových šotov. Je však podmienkou, že z každej oblasti vyberiete minimálne jeden šot. Na výber máte tieto šoty a rozhodnite sa, ktoré z nich by ste zaradili a v akom poradí.

Politické spravodajstvo

- **Americký prezident na návšteve na juhu Afganistanu.**
- **Kurdom sa podarilo dohodnúť s Turkami.**
- **Obnovený vojenský konflikt medzi Indiou a Pakistanom.**
- **V Iraku sa pri bombovom útoku zranilo 10 civilistov.**
- **Pápež na návšteve po krajinách Arabského polostrova.**
- **Predstavitelia Libanonu a Izraela na spoločných rokovaníach.**

Spoločenské spravodajstvo

- **Veľká noc na Filipínach sa nesie v znamení bezproblémových osláv týchto sviatkov.**
- **V pásme Gazy doznievajú pokojné sviatočné dni.**
- **Z výskumov vyplýva: V Číne sa rodí viac chlapcov ako dievčat.**
- **Počet obyvateľov v Ázii stúpa.**
- **Britská speváčka Madonna zaspievala na koncerte v Singapure.**

- **Najstarší ľudia na planéte žijú v Ázii.**

Regionálne spravodajstvo

- **V Mongolsku tento týždeň prebieha projekt: Nájdi si kamaráta v Európe cez skype.**
- **Austrálski vysokoškolskí študenti pomáhajú s obnovou krajiny v Bangladéši.**
- **Smútočná farba Japoncov je biela.**
- **Indické dievčatá sa bránia - nepraktizujeme dohodnuté manželstvá.**
- **Vítazi projektu Otvorený svet na preberaní cien v Spojených arabských emirátoch.**
- **Najväčšiu reštauráciu otvorili v Kalkate. Má 7 poschodí so siedmimi miestnosťami a s kuchyňami z celého sveta.**

ŠKOLSKÉ UNIFORMY

❖ Úloha 1

Odpovedajte na tieto otázky:

- poznáte, pri akých príležitostiach sa využívajú (pracovný, slávnostný, bežný odev/oblečenie) a pod.
- Počul si už o školských uniformách?
- Vieš, kde všade sa uniformy nosia a za akým účelom?

❖ Úloha 2

Zahraj sa na krajčírku a navrhni pre danú krajinu a školu - školskú uniformu.

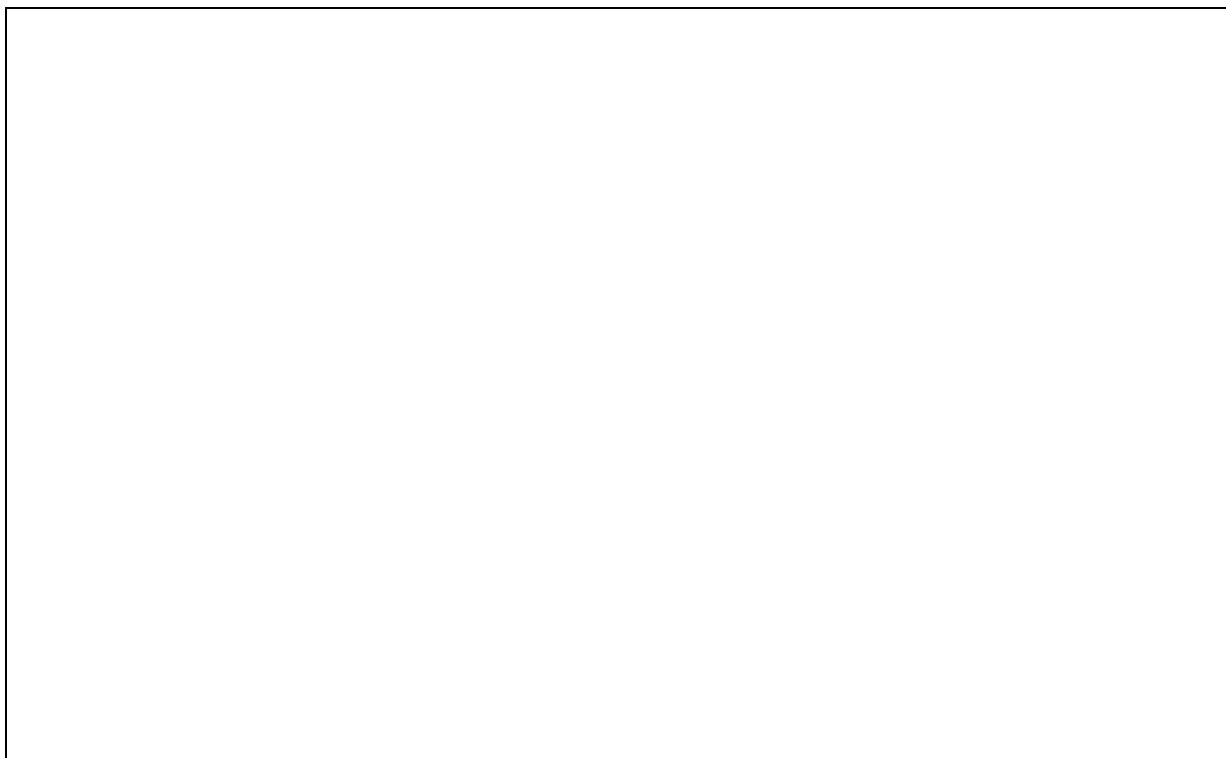
Škola v rovníkovej Afrike

Vaša škola sa nachádza v jednej z afrických krajín na rovníku. Školská uniforma musí byť preto ľahká a vzdušná, no zároveň vás dokáže ochrániť pred slnkom. Slušná školská uniforma je pre vás a vaše okolie znakom, že ste dostatočne finančne zabezpečení a môžete chodiť do školy, alebo vašim rodičom záleží na vašom vzdelaní a snažia sa aj z mála zaobstarať pre vás základné školské potreby. Bez uniformy je do školy vstup zakázaný. Uniforma musí obsahovať okrem oblečenia aj univerzálnu obuv a školskú tašku, prípadne iné nutné doplnky. Nezabudnite premýšľať nad farbami aj materiálom.

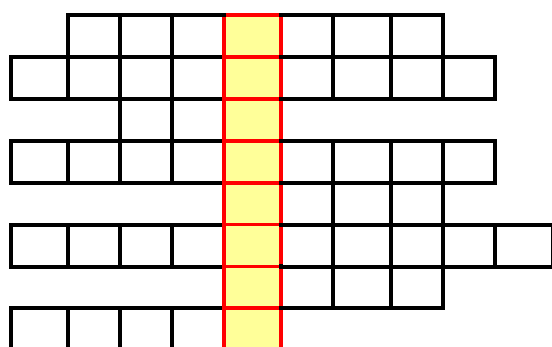
Afganská škola na Slovensku

Chodíte do základnej školy pre deti Afgancov a Afganiek žijúcich na Slovensku. Chlapci aj dievčatá sa učia spoločne, na rozdiel od škôl v Afganistane, kde sú chlapčenské a dievčenské triedy oddelené. Vaša školská uniforma je založená na tradičnom afganskom odevu, ktorý u mužov tvorí zvyčajne dlhá biela plátená košeľa tesne nad kolená (perahan), široké nohavice (tunban) a tmavá vesta bez rukávov (voskat). Ženský odev je obdobou mužského odevu, no je dekoratívnejší a pestrejší. Tento odev je využívaný predovšetkým pri slávnostných príležitostiach, jeho jednoduchšie a menej zdobené formy sa používajú ako domáce alebo nočné oblečenie. Uniforma musí obsahovať okrem oblečenia aj univerzálnu obuv a školskú tašku, prípadne iné nutné doplnky. Nezabudnite premýšľať nad farbami aj materiálom.

ŠKOLSKÁ UNIFORMA:

Zadanie

1. Štvrtý deň v týždni
2. Najbližšie more k Slovensku
3. Domáce zviera
4. Meno v kalendári 18.júna
5. Ročné obdobie
6. Školský predmet
7. Orgán sluchu
8. Symbol na odčítanie

INÉ KULTÚRY - KVÍZ

1. *V Thajsku je veľmi nevychované dotknúť sa niečieho/niečej:*

- a) auta
- b) kozy
- c) kľučky dverí
- d) hlavy

2. *Pred vstupom do rodinného domu v Japonsku by sme si mali odložiť:*

- a) šperky
- b) okuliare
- c) topánky
- d) nohavice

3. *V Španielsku by ste najpravdepodobnejšie večerali v čase:*

- a) 13.30 h
- b) 17.30 h
- c) 19.30 h
- d) 22.30 h

4. *V Saudskej Arábii by ste nemali vášmu hostiteľovi ukázať:*

- a) že sa potíte
- b) vaše tetovanie Navždy Harley Davidson
- c) podrážku vašej topánky
- d) vaše zuby

5. *Ste predstavený čínskej žene, ktorá sa volá Chin Hua Mei. Budete ju volať*

pani:

- a) Hua
- b) Chin
- c) Mei
- d) Manners

6. *Ak chcete v Grécku niekoho uraziť, mali by ste:*

- a) na neho zamávať
- b) sa pokúsiť zaplatiť spoločnú večeru
- c) mu dať 3 malé kamienky
- d) rozprávať o počasí

7. *Ak idete do Tonga, očakávate, že budete jesť:*

- a) nič
- b) postojačky
- c) to, čo si sám zoženiete
- d) rukami

8. *Bulharsku kývanie hlavou smerom hore-dole znamená:*

- a) že ste úplne šialený
- b) nie
- c) ďakujem
- d) áno

9. *Ak v Indonézii nahneváte alebo zmätiete osobu, s ktorou sa zhovárate,*

táto osoba môže

- a) utiecť a skryť sa za krík
- b) päťkrát poklepať po tvojom pravom pleci
- c) hádzať piesok na tvoje topánky
- d) sa smiať

10. *V ktorej krajine je najmenej akceptované, ak sa biznismen v rozhovore*

dotýka iného biznismena

- a) v Japonsku
- b) v Srbsku
- c) vo Venezuele
- d) na Sicílii

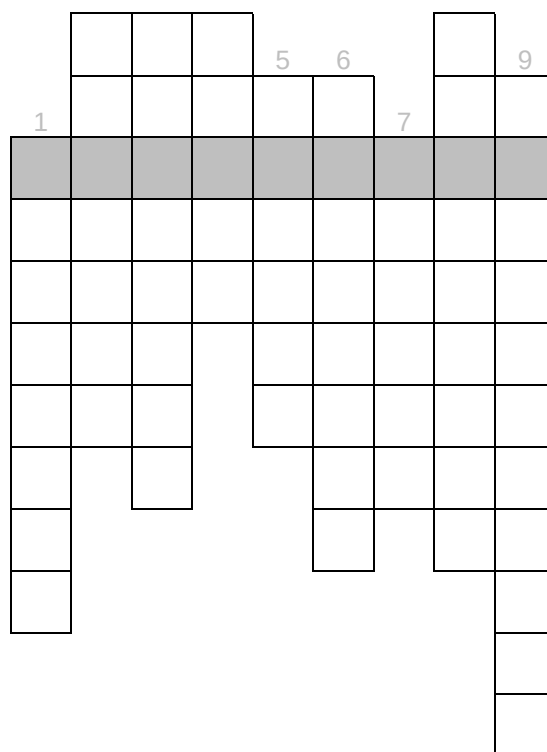
11. Čo z nasledujúcich vecí je považované za vhodný darček:

- a) hodiny v Číne
- b) sada nožov v Argentíne
- c) banket v Číne
- d) nič z uvedeného by nebolo vhodné a slušné

12. V Brazílii by kvôli úspechu vaše reklamné materiály mali byť preložené do:

- a) angličtiny
- b) španielčiny
- c) francúzštiny
- d) ani jedného z týchto jazykov

TAJNIČKA:

1 – na čele triednej samosprávy je:

2 – škola, ktorú navštevujeme vo veku 15-19 rokov

3 – základná pomôcka na vyučovaní

4 – koľko rokov trvá v SR povinná školská dochádzka (slovom)

5 – piaty až deviaty ročník spolu tvoria druhý základnej školy

6 – škola, ktorú navštevujeme vo veku 7-15 rokov

7 – najvyšší stupeň vzdelania poskytuje škola

8 - člen triednej samosprávy, ktorý vyberá peniaze

9 – koncoročný doklad o prospechu žiaka

POUŽITÁ LITERATÚRA:

GÁL, J: Zážitkové vyučovanie. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku a metodické centrum Banská Bystrica 199.

LENCZOVÁ, M – LENCZOVÁ, T: Výskum realizácie rodinných funkcií v rómskych rodinách. Bratislava: VÚPSVR november 1997.

HERMOCHOVÁ, S: Hry pro život 1, Praha: Prortál 1995.

PETRASOVÁ, A: Využitie stratégie EUR ako prostriedku eliminácie funkčnej negramotnosti rómskych žiakov, Prešov MPC 2003

<http://www.varianty.cz/index.php?id=16>

<http://www.clovekvohrozeni.sk/images/stories/GVprirucky/obcianska%20nauka%20web.pdf>